

János Martonyi

The Schuman Declaration.

70 Years Ago, and at Present.

The three linked papers ([here](#), [here](#), and [here](#))—understandably—cover only 25 years of the seven decades which have passed since the Schuman Declaration. Yet the fundamental questions and dilemmas raised by them were essentially the same or very similar, which, in fact, have not changed to this day. The world, of course, has been changing continuously and rapidly, and this is equally true for the European integration. From time to time, these changes follow each other particularly fast, and in extraordinary situations like during the current pandemic we keep repeating the common—albeit not too original—words of wisdom that the world as we know it will never be the same again. True enough, the world is never the same as it was just a day ago, and it is also true that extraordinary events and shocks not only accelerate change but also give a new direction to trends, whereas they can slow down or even halt other accelerating trends that have begun earlier.

The COVID-19 pandemic, for instance, will decelerate globalization primarily within the field of the economy. This deceleration, however, began years ago, mainly in international trade and investment, due to technological development and security policy considerations. The pandemic is only accelerating this process of slowdown, while simultaneously reinforcing a fragmentation, regionalisation, and localisation which all started earlier. On the other hand, the qualitative development of digitalisation prompted by the pandemic will give new momentum to other dimensions of global relations. From a geopolitical and security policy perspective, the strategic rivalry that began years ago, primarily between the United States and China, as well as the intensification of the ensuing confrontation and the steady growth of mutual distrust have been accelerating, rather than decelerating. The pandemic and the crisis triggered by it can amplify not only individual but collective neurosis as well, which will make the world less safe and more dangerous.

The world is thus constantly changing in the wake of these trends of varying speed and varying direction, and these changes are the ones we can sense the most intensely; we focus our attention primarily on the phenomenon of change itself. Another phenomenon that follows from human nature is that we see change as predominantly negative, despite the fact that with respect to the key indicators, the world has, in fact, become a better place in both the last two thousand and the last seventy years.¹ It also follows from this that the elements of continuity and permanence usually receive less attention, whereas changes attract more, inciting people to think, draw conclusions, and propose changes on an even bigger scale—and also to elaborate comprehensive theories and ideologies, which could be a source of trouble. In contrast to that, the essence of the conservative worldview is to seize the components of permanence, seeking, finding, and safeguarding lasting values, even if the direction of changes happens to be perfectly opposite to these efforts. The progressive view wishes to speed up these changes as well, for they

---

¹ Rosling, Hans, *Factfulness, Ten reasons we're wrong about the world—and why things are better than you think*, Sceptre, London, 2018

are seen as a “historical necessity”, whereas the conservative view attempts to at least decelerate them. Thus change, even if unavoidable, is not inherently favourable. The only way to preserve our values is by recognizing and acknowledging the components of permanence.

The components of permanence can be found not only in world history but also in the history of Europe and, within that, that of the European integration, not only with respect to fundamental values and the fascinating achievements unique in history but also to the dilemmas, challenges and recurring, often accumulated crises. These challenges and crises demand novel approaches, changes, and “reforms” (it is no accident that the two most frequently used terms in the history of integration are “crisis” and “reform”), but the values are constant, as are the dilemmas, even if they recur in various forms to trigger a new “crisis”. Fifteen years ago, in relation to the voting down of the Constitutional Treaty, I mentioned in one of my linked papers that the process of European integration gained a decisive impetus following the crisis that the French National Assembly ignited on 30 August 1954 by the *sine die* adjournment of the ratification of the Treaty founding the European Defence Community.

The most oft-mentioned of these dilemmas and a cardinal one is the question contested from the very beginning: whether the creation of the European unity should be built upon the cooperation and alliance of independent sovereign states (nations) or on a “supranational” federal architecture to be gradually constructed. This debate is usually simplified to an opposition between the sovereignists and the federalists, but their varieties are much more nuanced than that, and the dichotomy is way more complex. It does not make it easier that the concepts themselves have not been clarified—nor can they be as long as this controversy remains a core issue in the political arena. We Hungarians immediately run into the interpretation of the concept of nation, for we take the cultural concept of nation² as a starting point, and consequently, we do not consider the nation and the state as identical. Sovereignty, however, is essentially a category of international law, which is only applicable to the state, and it cannot handle the concept of a cultural nation. From a linguistic point of view, the term “nation” does not raise concern, but for us this word carries a different meaning. Regarding European integration, this is why I came up with the idea of a “supra-state Europe of nations” 25 years ago in my other linked article, which essentially affirms that European integration must sustain and reinforce national identities. Without that, Europe will not be diverse (nor uniform), but the omnipotent, homogeneous nation states must become weaker and they must move towards a stronger, federal architecture where the aim is not to weaken but to strengthen national communities. The question is, of course—and here comes the second conceptual debate—what exactly we mean by federation and federalism. Is it a top-down quasi-state with a uniform structure, an empire of some sort, whose core idea is the surrender of sovereignty by the member states, or is it a bottom-up association of free communities, built on the transfer of their sovereignty to a “federal” structure acting as a central power, where these communities, above all the nations—as historically evolved cultural, linguistic, and spiritual communities—can preserve and strongly live out their collective identity? It would be very helpful if we could return to the original theological and philosophical roots of federalism and the freedom of communities, Christianity, and Althusius considered to be the father of federalism.³ The federalist dream of European integration should have taken and should still take these roots as a starting point.

---

² L. Sólyom, László, A kulturális nemzet fogalmáról és elismertetéséről, DOCUMENTA Közélet, HVGORAC, 2019, 340.l.

³ Hueglin, Thomas, Federalism at the Crossroads: Old Meanings, New Significance, Canadian Journal of Political Science, June 2003, 275-294

Unfortunately, this is not what happened, and today a significant part of the European public opinion contemplates even the concept itself with suspicion because it is identified with the imperial practice, i.e. top-down superstate “federalism” for which the reality of integration, coupled with ideological components, has provided plenty of examples.

The acknowledgement of the historically evolved primary linguistic, cultural and spiritual collective identity, i.e. of national identity and the drawing of the consequent political and institutional conclusions has been one of the fundamental criteria of a successful European integration. This is especially true in the present conditions of the accelerating transformation of the global economic and geopolitical world order, the loss of the demographic, political and economic power of the European and in general, Western civilisation, and the recurring and accumulated crises of the European integration process. And these trends will intensify rather than diminish in the times ahead, the challenges and crises of which we cannot yet foresee for all the wise prognoses.

The other fundamental requirement is the correct interpretation of federalism, equally built on the historical background and the antecedents in intellectual history, the recognition and effective materialisation of the existence, and cohesion of bottom-up free communities, and based on that, that of their cultural, economic, and political rights—or to put it in one word, their autonomy. It is only free communities expressing their identity and capable of living it out that can form alliances with each other, become associated in different political and institutional forms or become united in broader communities, develop—in addition to their primary national identity—a broader collective identity, an equally historically-rooted European identity, a “civilisational space” conceived by Schuman, a “spiritual, and cultural community”⁴, and build a firm economic, and political integration thereon.

These two criteria must therefore be connected, and European integration must be built on the free federation of cultural national communities. All of the above does not imply the disappearance of sovereignty according to constitutional and international law, or that of the territorially organized sovereign state (i.e. having borders) which possess a legal personality under international law. The fundamental functions of the state derive from sovereignty and pertain to a specific territory. In the event of an external attack or other external danger, it is most of all the state that must provide protection, but the situation is similar in times of danger caused by an epidemic as well. In order to do that, we need borders. Even though infections know no frontiers, medieval towns were also protected from potentially dangerous outsiders by walls during epidemics, too, and in case of trouble, the city gates were to remain closed, all the negative consequences notwithstanding. The sovereign state can never give up certain existential functions because by doing so, it would lose its *raison d’être* and existence. (For which, unfortunately, we can find more than one examples in Hungarian history. This is why it is so remarkable that we have never lost our national identity, i.e. our nation which is even more important than our state, and “come what may”, we shall never lose it.) Again we should state it clearly that in the European integration, the sovereign member states do not renounce their sovereignty in whole or in part, but rather, they entrust the exercise of some of their consequent rights to the common EU institutions; in other words, they exercise these powers jointly.

A sovereign state that recognizes the identity and autonomy of its linguistic, cultural, and spiritual communities constitutes a stronger and safer framework as does a European

---

⁴ Soutou, Georges-Henri, La Déclaration Schuman

integration institutional system, built on national communities and respecting the sovereignty and constitutional identity of its member states.

The connection and joint enforcement of the concept of cultural nations and genuine bottom-up federalism would thus yield a “community of communities”, or a “supra-state Europe of nations” envisioned 25 years ago. This could lead to the elimination of the contradiction between the “Europe of nations” and “supra-national Europe”, and ultimately to an agreement between the sovereignists and the federalists. (For which there is little chance at present.)

It is true that currently, chances are low for the materialisation of the “supra-state Europe of nations”, the “community of communities” based on connecting the concept of a cultural nation and the bottom-up federal structure. In fact, this idea is supported by neither the sovereignists, nor the federalists. The sovereignists obviously fear for the state with unlimited sovereignty from a theoretical and legal point of view (in reality, its sovereignty is limited). This idea seems dangerous especially to those who identify the state’s sovereignty with the homogeneous nation state, since for them, the existence of any linguistic, cultural, national community that cannot be identified with the state, let alone the recognition in some form of the autonomy of the cultural, economic, and political rights of the latter, qualifies as an attempt at the disintegration of their uniform nation state. What they fail to recognize is that the acknowledgement of sub-state collective identities and of the collective rights deriving from them, and the recognition of some form of cultural or territorial autonomy in connection with that would strengthen rather than weaken the unity of our state as well as its sovereignty. It is regrettable that in some countries of key importance, demands for autonomy have been replaced by attempts aimed at secession and the formation of an independent state, which, however, effectively endanger the unity, and even existence, of the given state, which furnishes the opponents of autonomy with arguments. At the same time, it should be recognized that the historical, geographical, demographical, ethnic, and cultural contexts are different in the various countries, and in most cases, the autonomy offers an adequate solution to the coexistence of different national communities in a single sovereign state.

On the other hand, the advocates of top-down “super-state” federalism do not agree with integration based on linking the concept of a cultural nation and bottom-up federalism, either. Their efforts are aimed at the expansion of the supra-state powers, be it within the frameworks of the Treaties, or by the concealed extension of power, a tool readily deployed by the EU institutions (especially, but not exclusively, by the Commission and the Parliament), or by the amendment of the EU Treaties. Thus what is at stake here is the distribution of competences between the member states and the EU institutions, determining the levels of decision-making, which is undoubtedly the most important question of the institutional system. As such, we should approach it with great care. We need flexibility and selectivity, and an adaptive handling of the different territories, rather than general theses and political dogmas (“ever closer Union”). In certain areas, primarily the ones related to the external manifestation of sovereignty (external and internal security, foreign policy, protection), we need to strengthen our joint actions, whereas in other areas, a reasonable balance should be struck between the various European-, state- and substate-levels of decision-making.

Yet the situation is far from being hopeless. Progress has been made in the area of the strengthening of regionalism, and the notion of subsidiarity, which was initially treated as formal and was taken less seriously, is beginning to gain a richer content. Once again, we should return to Schuman’s idea about the spiritual and cultural community based on Christianity and

democracy⁵. For these are the two most important mutually complementary components of subsidiarity: there can be no subsidiarity without the system of Christian communities built on one another, and the freedom and democratic operation of these communities. Could this not be the federalism of democratic and free communities that would lay the foundations of a civilisational space built on Christianity and which would cement it together? All of this does not contradict in any way the establishment of community-level, EU competences and the joint exercise of these competences via the EU institutions. This is true on the condition that all of this rests on the non-discriminatory enforcement of the rule of law, in the order and according to the principles set forth in the Treaties, both in the relation between international legal norms and EU law, and in the relation between EU law and the member states. It is in this structure that linguistic, cultural, and spiritual communities within or beyond the borders of the states should be involved—communities that form the essence of the European civilisational space and make Europe so diverse.

The recognition of national regions in different forms and the codification thereof in a legal form should be considered as steps taken in the right direction⁶. The initial negative position of the Commission regarding the recognition of these regions—which later on had to be rectified by the European Court of Justice—demonstrates the aversion that the “centre”(or to use an infelicitous term, “Brussels”) has with respect to historical, linguistic, spiritual, cultural, “civilisational” factors, which is not only a denial of Schuman’s legacy, but also constitutes one of the main obstacles to the successful continuation of the European integration process.

With that, we have come to the second main dilemma of European integration: the imbalance characterising the relationship of the different dimensions of integration. It is evident that the decisive and successful dimension includes economic integration, the common customs tariff, and trade policy, the common, then single market, the successful competition policy, the agricultural policy (which was almost too successful for a certain period), and the single currency, which, naturally, has raised and continues to raise serious dilemmas in the lack of appropriate preparation and in the case of failure to establish the relevant economic and budgetary policy. All in all, however, economic integration has been one of the biggest successes of European history.

The efforts aimed at creating political unity, however, lag far behind the successes of economic integration, an obvious indication of which is the rather modest performance of the common foreign and security policy, and of the common defence policy. This is the case despite the fact that the essence of this entire endeavour and of course, of Schuman’s idea, was to create a political unity; the reason, the origin, and the aim were essentially political (“finalité politique”), and economic integration was only an instrument for that. An instrument it was, but an indispensable one, so much so that the political aims and economic instruments were inseparable from each other at the time of the creation of the European Coal and Steel Community. The technical, functional, and incremental nature of the Monnet method established then and subsequently extended was well-adjusted to the needs of the progressive development of economic integration, but it could not ensure the strengthening of the political dimension.⁷

---

⁵ Soutou op.cit.

⁶ Európai Polgári Kezdeményezés, Kohéziós politika a régiók egyenlőségéért és a regionális kultúrák fenntarthatóságáért, Európai Bizottság, Brüsszel, 30.04.2019.

⁷ Reho, Federico Ottavio, Future of Europe, For a New Europeanism, 2017, Wilfried Martens Centre for European Studies

However, even more significant than the imbalance between the economic and political dimensions is the marginalization of the third—in fact, the most important—dimension, i.e. the area of culture, the shrinkage of Schuman’s ideal of “*espace de civilisation*” and “*communauté culturelle et spirituelle*”. In fact, this is what was supposed to be the heart and soul of the entire endeavour. It is no accident that we speak so much about (yet have done so little for) the soul of Europe. And this soul, “*l’âme de l’Europe*” implies, above all and in general, the recognition of collective identity. Without collective identity, there is no individual identity, just as there can be no collective identity without the individually chosen and assumed identity of the persons forming a community. It is this cultural-civilisational dimension, the European identity that must be placed in the focus of the European construction, as I pointed out three years ago in one of my linked articles. We can return to the original aims by re-discovering our roots, our being, our very nature—ourselves as such. There is nothing wrong with attaching more importance to different substantive components of this identity. We understand if someone notices the Greek temples sooner than the Notre Dame cathedral, and we accept the legacy of the Antiquity as an indispensable component of the European identity, without which Europe would not be the same. We respect and accept the Enlightenment and its values, liberty, equality and fraternity, without which Europe would not be the same. But Europe would not be Europe without the Judeo-Christian legacy, either. To come back to Schuman, the essence of Europe is the “*civilisation chrétienne*”. All of these values have jointly constituted and shaped European identity, which cannot do without either element of this cultural and intellectual heritage. Besides the Acropolis and the Calvary, the Capitulum also played an important role for without the legacy of the Roman law, law could not have become, on the one hand, an essential instrument in the creation and operation of the Community institutional system, the progress of integration (legal norms and decisions have played an especially important role in the development of the economic dimension of integration), and on the other, a core component of the European culture, of the European identity itself.

European identity thus has several—at least three—vital substantive components, and these jointly ensure the diversity that constitutes probably the greatest asset of the European civilisational space over other cultures. Part of that is that owing to different historical and cultural reasons, or under the influence of certain political and economic interests, we put the emphasis on varying elements or “hills”. On the other hand, it could pose a major problem that we have no respect for values deemed most important by others, and we do not accept that these values are important not only for those who believe in them, but that they are cardinal components of the whole of the European culture and with that, of the European identity. It can lead to serious trouble if we forget about Schuman’s ideal, the premiss of the “*civilisation chrétienne*” in a crucial, if not the most critical and decisive, period of the European integration.

The differences in the approaches to the essence of the European identity turn into a serious challenge to integration if these differences provoke, maintain and fuel stubborn conflicts between the partakers of integration, i.e. the member states in the first place. That brings us to the third major dilemma of integration: internal conflicts and the consequent division created along dividing lines that come with various content and in various forms.

Currently, the topic that receives most attention is the division between “East and West”, in spite of the fact that several other dividing lines have appeared over the past 70 years, and we are witnessing the same phenomenon today. It is undoubtable that initially, the most important factor was the series of successive historic events and the French-German reconciliation hammered out by brilliant statesmen, without which we could not even talk about European integration today. Regarding certain matters, the interests of the two key countries may have clashed with each other throughout the integration process. We might recall the six months of the “*chaise vide*”, the turmoils surrounding the UK’s accession, or the dissent in connection

with the introduction of the Euro and the eastern enlargement of the EU that were resolved with time but returned in a different form. Moreover, there is no question that the relationship between these two countries, their agreement and cooperation, or the lack thereof, still play a decisive role in the life of the European Union, in the development of the integration process. Nevertheless, what the truth of historical reminiscences cannot conceal is the fact that in addition to the cooperation of these two countries, the fate of integration is currently influenced by a number of other economic and political factors and interests related to the system of relations between the member states.

The dividing line between North and South, not elaborated on in detail here, has emerged mainly along economic interests, and current debates are essentially driven by economic and financial interests in connection with these different economic policy considerations. As a matter of fact, the fundamental economic-philosophical approaches and the models based on them have never been uniform, and the controversy related to the Eurobonds, which has flared up again, is not unrelated to these historically determined, different models, views, and interests. At the same time, the outcome of these controversies today will fundamentally determine the future of integration, and naturally, this applies not only to the Euro zone but also to the whole of the European Union.

The conflicts between East and West are of a different nature. There are some disputes about economic issues, money to be more specific, but the real controversy is much more complex and profound, and it is much more about cultural heritage, identity, the lack of knowledge, sensitivity, mutual distrust and lack of understanding, political and moral superiority, minority and superiority complexes, and many other, the processing and settling of which will be no easy task.

And yet, 70 years ago, in an incomparably more unfavourable situation, the outlook was not that bad. Let us return to Schuman's words once again, who stated clearly that the Central and Eastern European nations deprived of their freedom by a totalitarian regime would join the common Europe the moment they were able to⁸. And to evoke the most outstanding historical figure of the Europe of nations as well, President De Gaulle made a discreet yet firm hint while speaking at the Jagiellonian University in Krakow in September 1967 (he was prevented from speaking at Sorbonne by Marxist-Leninist French students) that foreign occupation and totalitarian regimes would all come to an end one day⁹.

Indeed, the *annus mirabilis* arrived, Central and Eastern Europe were transformed, and with them, so were Europe and the world. The two Germanies were re-united. It may seem like a "bon mot", but the harsh reality is that the Hungarian public opinion and politicians stood up more unanimously for the German re-unification than the German people themselves... (Not to mention, of course, France, and the United Kingdom.) The Hungarians and other Central Europeans felt not only that the division of Germany was politically and morally untenable, but they were also perfectly aware that the re-unification of Europe was inconceivable without the re-unification of Germany.

This is how the German unity was accomplished, and how Europe came to be united one and a half decades later. To what extent this unification will become a reality, how much it will imbue all the economic, political, and cultural dimensions thereof, and whether it will come to inhabit

---

⁸"Quant aux pays d'Europe centrale et orientale aujourd'hui privés de liberté par un régime totalitaire, ils rejoindront l'Europe communautaire, n'en doutons pas" dès qu'ils le pourront", quoted in Soutou op.cit.

⁹ Peyrefitte, Alain, *C'était de Gaulle*, Éditions Gallimard, 2002, 60-61 p.

the souls of the Western and Eastern Europeans is up to all of us, Western, and Eastern Europeans.

Speaking from the eastern perspective, subjectively and with the traditional Central European sensitivity, it seems that we could do with less virtue signaling, finger pointing, blame games, and yes, less patronising. We would need a separate paper to elaborate on the details of this phenomenon, but it is probably wiser to wait with that until the passing of the current state of emergency and the anxiety caused by it.

These three dilemmas, the opposition between the sovereignists and the federalists, the imbalance between the economic, political, and cultural dimensions of integration, and the conflicts and division between the member states (along with many other challenges) characterised not only the history of the past seven decades, but are likely to stay with us in the future as well. The big question is how the present state of emergency, the psychological, economic, and social shock generated by the epidemic will affect the trends of change in the world, to what extent it will accelerate or decelerate them, and how much it will alter the direction of these changes. And more specifically, what impact it will have on the present and the future of European integration. Will those pessimistic prognoses be right that call attention to a series of developments unfavourable to integration (and rightly so for the most part), or will it turn out once again that the creation of the European unity is a process deeper and stronger than it seems to be on the surface, and crises have not been able to halt, but on the contrary, they have intensified and driven forward this endeavour? The answer mainly depends on whether we will recognize what is essential; whether we are able to re-discover the core components of the collective and European identity, and whether we will acknowledge that civilisational and cultural foundations are primordial for they determine, among others, the key factors of the global competition, demography, and technological development. The most important question is whether we will gain such new energies, momentum, and determination from this crisis that will allow for a genuine and meaningful renewal of the integration process.

Some things change while others do not. As Novalis put it not 70 but 221 years ago, “those were beautiful times, those were splendid times, the times of Christian Europe, when one Christianity inhabited this continent shaped in human form”¹⁰.

---

¹⁰ Novalis (Friedrich Leopold von Hardenberg), *A kereszténység, avagy Európa, Attraktor*, Máriabesnyő, 2014, 63.p.

Martonyi János

A Schuman Deklaráció.

70 éve és most.

A mellékelt három írás ([itt](#), [itt](#) és [itt](#)) a Schuman Deklaráció óta eltelt hét évtizedből érthető módon csak szűk 25 esztendőt fog át. Mégis az alapvető kérdések és dilemmák lényegében ugyanazok vagy hasonlóak voltak, és valójában ma is ez a helyzet. A világ persze folyamatosan és gyorsan változik, és igaz ez az európai integrációra is. A változások időnként különösen felgyorsulnak és rendkívüli helyzetekben, mint a jelenlegi járvány idején, sokszor ismétljük a bölcs, bár nem túl eredeti megállapítást, hogy a világ már soha nem lesz olyan, mint korábban volt. Igaz, hiszen a világ sohasem olyan, mint egyetlen nappal azelőtt volt, és az is igaz, hogy rendkívüli események, sokkocok a változásokat nemcsak felgyorsítják, hanem a folyamatoknak új irányt adnak, egyes korábban indult és gyorsuló folyamatokat pedig lassíthatnak vagy éppen megállíthatnak. A COVID 19 járvány például elsősorban a gazdaság területén lassítani fogja a globalizációt. Ugyanakkor, ez a lassulás már évekkal ezelőtt, elsősorban a nemzetközi árukereskedelem és beruházások területén döntően a technológiai fejlődés és biztonságpolitikai megfontolások okán már megindult, és a járvány ezt a lassulási folyamatot gyorsítja fel és egyben elősegíti a már szintén korábban megindult fragmentációt, regionalizációt és lokalizációt. A digitalizációnak a járvány által kiváltott minőségi fejlődése viszont a globális kapcsolatok más dimenzióinak ad új lendületet. Geopolitikai és biztonságpolitikai szempontból pedig az elsősorban az Egyesült Államok és Kína között már évekkal ezelőtt megindult stratégiai rivalizálás és az ebből következő konfrontáció éleződésének és a kölcsönös bizalmatlanság növekedésének folyamata pedig nem lassul, hanem gyorsul. A járvány és az azáltal kiváltott válság nemcsak az egyéni, hanem a kollektív neurózist is felerősítheti, ez pedig a világot kevésbé biztonságossá és veszélyesebbé teszi.

A világ tehát változó sebességű és változó irányú folyamatok nyomán folyamatosan átalakul és mi ezeket a változásokat észleljük a legerősebben, a változás jelenségének szentelünk elsősorban figyelmet. Az emberi természetből fakadó további jelenség, hogy a változásokat döntően negatívnak látjuk és érezzük, annak ellenére, hogy a világ a legfontosabb mutatók tekintetében az utolsó kétezzer és az utolsó 70 év tekintetében valójában nem rosszabb, hanem jobb lett.¹¹ Ebből is következik, hogy a folyamatosság és az állandóság elemei általában kisebb figyelmet kapnak, a változások keltenek nagyobb figyelmet, késztetnek gondolkodásra, következtetések levonására és még nagyobb léptékű változtatásokra vonatkozó javaslatok megtételére, netán – és ebből lehet a baj - átfogó elméletek és ideológiák kidolgozására. A konzervatív világszemléletnek pedig éppen az a lényege, hogy megragadja az állandóság elemeit is, megkeresi, megtalálja és meg kívánja őrizni a maradandó értékeket, adott esetben akkor is és annak ellenére, hogy a változások iránya ezekkel éppen ellentétes. A progresszív szemlélet ezeket a változásokat is gyorsítani kívánja, hiszen ez a „történelmi szükségszerűség”, a

---

¹¹ Rosling, Hans, Factfulness, Ten reasons we're wrong about the world – and why things are better than you think, Sceptre, London, 2018

konzervatív pedig megkísérli ezeket legalább lassítani. A változás tehát nem önmagában valóan kedvező, még akkor sem, ha elkerülhetetlen. Az értékeket pedig csak akkor tudjuk megőrizni, ha felismerjük és elfogadjuk az állandóság elemeit.

Az állandóság elemeit pedig nemcsak a világ, hanem Európa és ezen belül az európai integráció története is hordozza, nem csak az alapvető értékek és a történelemben egyedülálló, lenyűgöző eredmények, hanem a dilemmák, kihívások és vissza-visszatérő, gyakran halmozódó válságok tekintetében is. A kihívások és válságok új megközelítéseket, változásokat, „reformokat” igényelnek (nem véletlen, hogy az integráció történetében a két leggyakrabban használt szó a „válság” és a „reform”), de az értékek állandóak, éppen úgy, mint a dilemmák, még akkor is, ha más és más konkrét formában térnek vissza és váltanak ki „válságot”. 15 évvel ezelőtt az alkotmányozó szerződés leszavazása kapcsán utaltam arra a mellékelt írásomban, hogy az európai integráció folyamata döntő lendületet kapott például azt a válságot követően, amelyet a francia Nemzetgyűlés 1954 augusztus 30-án azzal váltott ki, hogy sine die elnapolta az Európai Védelmi Közösséget létrehozó szerződés ratifikációját.

E dilemmák sorában a legtöbbet emlegetett, egyik legfontosabb az a kezdetektől fogva vitatott kérdés, hogy az európai egység megteremtése független, szuverén államok (nemzetek) együttműködésére és szövetségére, vagy egy fokozatosan megteremtendő „nemzetek feletti” föderális szerkezetre épüljön. A vitát a szuverenisták és a föderalisták közötti ellentétre szokták leegyszerűsíteni, jóllehet a változatok ennél sokkal árnyaltabbak és az ellentétpár is sokkal bonyolultabb. Nem könnyíti meg a kérdést, hogy maguk a fogalmak sincsenek tisztázva és nem is lehetnek, amíg a vita egyben a politikai küzdőtér egyik központi kérdése marad. Mi magyarok rögtön beleütközünk a nemzet fogalmának értelmezésébe, mivel számunkra a kulturális nemzetfogalom¹² a kiindulópont és ezért a nemzetet és az államot nem tekintjük azonosnak. A szuverenitás pedig alapvetően nemzetközi jogi kategória, amely csak az államot illeti meg és a kulturális nemzettel nem tud mit kezdeni. Nyelvi szempontból a „nation” szó nem vet fel gondot, de számunkra a nemzet szó nem ugyanazt jelenti. Az európai integráció esetében ezért jutottam el a szintén mellékelt írásomban 25 évvel ezelőtt a „nemzetek államok feletti Európája” gondolatához, amelynek lényege, hogy az európai integrációnak fenn kell tartania és meg kell erősítenie a nemzeti önazonosságot, mert enélkül nem lesz sokszínű – és egységes – Európa, de a mindenható, homogén nemzetállamnak gyengülnie kell és egy erősebb, föderális szerkezet irányában kell mozdulni, amelyben nem a nemzeti közösségek gyengítése, hanem az erősítése a cél. Kérdés persze – és ez a második fogalmi vita – mit értünk pontosan föderáció, föderalizmus alatt. Föülről vezérelt és irányított egységes szerkezetű, kvázi-államot, egyfajta birodalmat, amelynek lényege a tagállamok szuverenitásának feladása, illetve a „föderatív” szerkezetre, mintegy a központi hatalomra történő átruházása vagy szabad közösségek alulról épülő társulását, mely közösségek – mindenekelőtt a nemzet, mint történelmileg kialakult kulturális, nyelvi és lelki közösség megőrzik és erőteljesebben megélik a közösségi önazonosságukat. Sokat segítene, ha visszatérnénk a föderalizmus és a közösségek szabadságának eredeti teológiai és filozófiai gyökereihez, a keresztény közösségekhez és a föderalizmus atyjának tekintett Althusiuszhoz.¹³ Az európai integráció föderalista álmának pedig ezekből a gyökerekből kellett volna és kellene kiindulnia. Sajnos nem ez történt, és ma az európai közvélemény jelentős része azért tekint bizalmatlansággal magára a fogalomra is, mert azonosítja azzal a birodalmi gyakorlattal, föülről lefelé gyakorolt szuperállami

---

¹² L. Sólyom, László, A kulturális nemzet fogalmáról és elismertetéséről, DOCUMENTA Közélet, HVGORAC, 2019, 340.l.

¹³ Hueglin, Thomas, Federalism at the Crossroads: Old Meanings, New Significance, Canadian Journal of Political Science, June 2003, 275-294

„föderalizmussal”, amire sajnos az integráció valósága – ideológiai elemekkel is párosulva - bőségesen adott és ad példát.

A történelmileg kialakult elsődleges nyelvi, kulturális, lelki közösségi önazonosság, azaz a nemzeti identitás elismerése és az ebből fakadó politikai és intézményi következtetések levonása a sikeres európai integrációnak a kezdettől fogva alapfeltétele. Különösen így van ez jelenleg a globális gazdasági és geopolitikai világtrend gyorsuló átalakulásának, az európai és általában a nyugati civilizáció demográfiai, politikai és gazdasági térvesztésének, az európai integrációs folyamat vissza-visszatérő és halmozódó válságainak körülményei között. Ezek a folyamatok pedig az elkövetkező időkben, amelyeknek kihívásait és válságait minden bölcs előrejelzés mellett sem láthatjuk előre, inkább erősödni, mint gyengülni fognak.

A másik alapvető feltétel pedig a föderalizmus helyes, szintén a történelmi, eszmetörténeti előzményekre épülő értelmezése, az alulról építkező, szabad közösségek létének, összetartozásának, ennek alapján a kulturális, gazdasági és politikai jogaik, egyetlen szóval kifejezve autonómiájuk elismerése és tényleges megvalósulása. Szabad, identitásukat vállaló és érvényesíteni képes közösségek tudnak egymással szövetségeket kötni, különböző politikai és intézményi formákban társulni vagy szélesebb közösségekben egyesülni, alapvető, elsődleges nemzeti identitásuk mellett egy szélesebb közösségi önazonosságot, a szintén történelmi gyökerű európai identitást, a Schuman által megálmodott „civilizációs teret”, „spirituális és kulturális közösséget”¹⁴ kialakítani és erre szilárd gazdasági és politikai integrációt építeni.

A két feltételt kell tehát összekapcsolni, és az európai integrációt a kulturális nemzeti közösségek szabad föderációjára kell építeni. Mindez korántsem jelenti az államjogi és nemzetközi jogi értelemben vett szuverenitás és a területileg szervezett (tehát határokkal rendelkező), nemzetközi jogi jogalanyisággal rendelkező szuverén állam eltűnését. Az alapvető állami funkciók a szuverenitásból fakadnak és meghatározott területhez kapcsolódnak. Külső támadás vagy egyéb külső veszély esetén elsősorban az állam kell, hogy védelmet adjon, de hasonló a helyzet például egy járvány okozta veszedelem idején is. Ehhez határok kellenek, mert bár a fertőzések nem ismernek határokat, a középkori járványok idején is az esetlegesen veszélyt hordozó jövevényekkel szemben a várost falak védték, és baj esetén a városkaput kellett bezárni ennek minden hátrányos következményével együtt. A szuverén állam bizonyos egzisztenciális funkcióiról soha nem tud lemondani, mert ezzel lényegét és létét veszítené el. (Amire sajnos történelmünk során akadt jó néhány példa. Éppen ezért lényeges, hogy a nemzeti önazonosságunkat, az államunknál is fontosabb nemzetünket soha nem veszítettük el és „történjék bármi” soha nem is fogjuk elveszíteni). Itt érdemes ismét leszögezni, hogy az európai integrációban a szuverén tagállamok sem egészben, sem részben nem mondanak le a szuverenitásukról, hanem az abból fakadó jogaik egy részének a gyakorlását a közös uniós intézményekre bízzák, tehát e hatásköröket közösen gyakorolják.

A nyelvi, kulturális, lelki közösségeinek önazonosságát és autonómiáját elismerő szuverén állam éppen úgy erősebb és biztosabb kereteket jelent, mint a nemzeti közösségekre épülő, egyben a tagállamai szuverenitását és alkotmányos identitását tiszteletben tartó európai integrációs intézményrendszer.

A kulturális nemzetfogalom és a valódi, alulról építkező föderalizmus összekapcsolása és együttes érvényesítése adná tehát a „községek községét”, másnéven a 25 éve álmodott „nemzetek államok feletti Európáját”. Ez vezethetne a „nemzetek Európjá” és a „nemzetek

---

¹⁴ Soutou, Georges-Henri, La Déclaration Schuman

feletti Európa” közötti ellentmondás feloldására, végső soron a szuverenisták és a föderalisták közötti megegyezésre. (Amire jelenleg nem látszik sok esély).

Való igaz, hogy a kulturális nemzetfogalom és az alulról építkező föderális szerkezet összekapcsolására épülő „nemzetek államok feletti Európájának”, a „közösségek közösségének” a megvalósítására jelenleg csekély az esély. Az elképzelést ugyanis valójában sem a szuverenisták, sem pedig a föderalisták nem támogatják. A szuverenisták nyilvánvalóan féltik az elméleti és jogi szempontból korlátlan (ténylegesen persze korlátozott) szuverenitással rendelkező államot. Különösen azok számára tűnik veszélyesnek a gondolat, akik az állami szuverenitást a homogén nemzetállammal azonosítják, hiszen az ő számukra minden, az állammal nem azonosítható nyelvi, kulturális, nemzeti közösség léte, netán ezek kulturális, gazdasági és politikai jogainak valamilyen formát öltő autonómiájának az elismerése az egységes nemzetállamuk megbontására irányuló kísérletnek minősül. Nem ismerik fel, hogy az állam alatti közösségi identitások és az erre épülő közösségi jogok befogadása és ezzel összefüggésben a kulturális vagy területi autonómia valamely formájának az elismerése nem gyengítené, hanem erősítené államuk egységét és egyben szuverenitását. Sajnálatos, hogy egyes fontos országokban az autonómia igények helyébe az elszakadási, független állam alakítására irányuló törekvések léptek, amelyek viszont valóban veszélyeztetik az adott állam egységét, sőt létét és ezzel az autonómia ellenzőinek adnak érveket. Ugyanakkor látni kell, hogy a különböző országokban a történelmi, földrajzi, demográfiai, etnikai, kulturális körülmények eltérőek és az autonómia az esetek túlnyomó többségében megfelelő megoldást jelent a különböző nemzeti közösségek egyetlen szuverén államban történő együttélésére.

De nem értenek egyet a kulturális nemzetfogalom és az alulról építkező föderalizmus összekapcsolására épülő integrációval a fölülről építkező, „szuperállami” föderalizmus képviselői sem. Az ő céljuk az államok feletti hatáskörök bővítésére irányul, történjék ez a szerződések keretein belül, az uniós intézmények – különösen, de nem kizárólag, a Bizottság és a Parlament – által előszeretettel alkalmazott lopakodó hatáskörbővítés, vagy az alapszerződések módosítása által. Itt tehát döntően a tagállamok és az uniós intézmények közötti hatáskörök megosztásáról, a döntési szintek meghatározásáról van szó, ami kétségtávol az intézményi rendszer legfontosabb kérdése. Éppen ezért csak nagyon óvatosan szabad megközelíteni. Rugalmasságra és szelektivitásra van szükség, általános tételek és politikai dogmák („ever closer Union”) helyett a különböző területek eltérő kezelésére, egyes – elsősorban a szuverenitás külső megjelenésével összefüggő - területeken (külső és belső biztonság, külpolitika, védelem) a közös fellépés erősítésére van szükség, míg más területeken ésszerű egyensúlyt kell teremteni a különböző uniós, állami és állam alatti döntési szintek között.

A helyzet azonban mégsem reménytelen. A regionalizmus erősítése terén történtek előrelépések és a szubszidiaritás kezdetben formálisként kezelt és kevésbé komolyan vett fogalma is kezd több tartalommal megtöltődni. Itt sem kellene mást tenni, mint a spirituális és kulturális közösségről szóló schumani gondolatra visszatérni, aminek alapja a kereszténység és a demokrácia¹⁵. Márpedig a szubszidiaritásnak ez a két legfontosabb, egymást kiegészítő eleme: nincs szubszidiaritás a keresztény közösségek egymásra épülő rendszere és e közösségek szabadsága és demokratikus működése nélkül. Nem ez lehetne hát a demokratikus, szabad közösségek föderalizmusa, ami a kereszténységre épülő civilizációs teret alapozná meg és fogná egybe? Mindez korántsem mond ellent a közösségi, uniós hatáskörök kiépítésének és e hatásköröknek az uniós intézményeken keresztül történő közös gyakorlásának. Feltéve, hogy

---

¹⁵ Soutou im.

mindez az alapszerződések által meghatározott rendben és elvek mentén, a jogállamiság megkülönböztetésmentes érvényesítésén alapul mind a nemzetközi jogi normák és az uniós jog, mind pedig az uniós jog és a tagállamok közötti kapcsolatban. Ebbe a szerkezetbe kell erőteljesebben bevonni az államokon belüli vagy éppen túli nyelvi, kulturális, spirituális közösségeket, amelyek az európai civilizációs tér lényegét és egyben Európa sokszínűségét adják.

A jó irányba tett lépésnek lehetne tekinteni a nemzeti régiók különböző formában történő és ennek jogi formában is megjelenő elismerését¹⁶. A Bizottság kezdeti elutasító álláspontja e régiók elismerésével kapcsolatban – amit később a Bíróságnak kellett kiigazítania – önmagában is jelzi azt az idegenkedést, amit a „központ”, nem túl szerencsés elnevezéssel „Brüsszel”, a történelmi, nyelvi, spirituális kulturális, „civilizációs” tényezőkkel szemben táplál, ami nem csak a schumani örökség megtagadása, hanem ma egyik fő akadályát jelenti az európai integrációs folyamat sikeres továbbvitelének.

És ezzel elérkeztünk az európai integráció második fő dilemmájához, ahhoz az egyensúlyhiányhoz, ami az integráció különböző dimenzióinak viszonyát jellemzi. A meghatározó és sikeres dimenzió nem kétséges, hogy a gazdasági integráció, a közös vámtarifa és kereskedelempolitika, a közös, majd egységes piac, a sikeres versenypolitika, egy időben a szinte túlságosan sikeres mezőgazdasági politika és a közös pénz, amely persze kellő előkészítés, gazdaság – és költségvetéspolitikai megalapozás hiányában felvetett és **felvet** ma is komoly dilemmákat. Összességében azonban a gazdasági integráció Európa történetének egyik legnagyobb sikere.

A gazdasági integráció sikerei mögött a politikai egység megteremtésére irányuló törekvések messze elmaradnak, aminek legkézenfekvőbb jele a közös kül- és biztonságpolitika, valamint a közös védelem erősen mérsékelt teljesítménye. Annak ellenére ez a helyzet, hogy magának az egész vállalkozásnak és persze a schumani gondolatnak a lényege a politikai egység megteremtése volt, az ok, az eredet, a cél alapvetően politikai, („finalité politique”) és a gazdasági integráció ennek csak az eszköze volt. Igaz, nélkülözhetetlen eszköze, annál is inkább, hogy a politikai célok és a gazdasági eszközök a Szén- és Acélközösség létrehozásakor nem voltak elválaszthatók egymástól. Az akkor megteremtett, majd később kiterjesztett Monnet-módszer technikai, funkcionális, inkrementális természete pedig jól megfelelt a gazdasági integráció fokozatos kiépítése igényeinek, de a politikai dimenzió erősítését nem tudta biztosítani.¹⁷

A gazdasági és a politikai dimenzió közötti egyensúly hiányánál azonban még sokkal lényegesebb a harmadik, valójában a legfontosabb dimenzió, tehát a kulturális terület háttérbe szorulása, az „espace de civilisation”, a „communauté culturelle et spirituelle” schumani gondolatának térvesztése. Márpedig ez lett volna, ennek kellett volna lennie az egész vállalkozás motorjának, szívének-lelkének. Nem véletlenül beszéltünk annyit – de tettünk és teszünk érte kevesebbet – Európa lelkéről. Ez a lélek, „l’âme de l’Europe” pedig feltételezi mindenekelőtt és általában a közösségi identitás elismerését. Közösségi identitás nélkül egyéni identitás sem létezik, éppen úgy, mint közösségi, kollektív önazonosság sem létezhet a közösséghez tartozó személyek egyénileg vállalt és választott identitása nélkül. Az európai építkezés középpontjába – írtam a mellékelt szövegben három évvel ezelőtt - ezt a kulturális-civilizációs dimenziót, az európai identitást kell helyezni. Az eredeti célokhoz úgy tudunk visszatérni, hogy ismét

---

¹⁶ Európai Polgári Kezdeményezés, Kohéziós politika a régiók egyenlőségéért és a regionális kultúrák fenntarthatóságáért, Európai Bizottság, Brüsszel, 2019. 04.30.

¹⁷ Reho, Federico Ottavio, Future of Europe, For a New Europeanism, 2017, Wilfried Martens Centre for European Studies

felfedezzük a gyökereinket, a lényünket, a természetünket, a magában való mivoltunkat. Az nem baj, ha ennek az identitásnak más és más tartalmi elemeit tartjuk fontosabbnak. Mi megértjük, ha valaki a görög templomokat előbb látja meg, mint a Notre Dame székesegyházat és elfogadjuk az antik örökséget, mint az európai identitás nélkülözhetetlen elemét, ami nélkül Európa nem volna az, ami. Tiszteljük és elfogadjuk a felvilágosodást és értékeit, a szabadságot, az egyenlőséget és a testvériséget, hiszen ezek nélkül sem volna Európa az, ami. De nem lenne Európa, a zsidó-keresztény örökség nélkül sem. Európa lényege a „civilisation chrétienne”, hogy ismét visszatérjünk Schumanhoz. Mindezek az értékek együtt adták és formázták az európai identitást, amely e kulturális, szellemi örökség egyik elemét sem nélkülözheti. Az Akropolisz és a Golgota mellett fontos szerepet játszott a Capitolium is, hiszen a római jog öröksége nélkül a jog nem lehetett volna egyrészt nélkülözhetetlen eszköze a közösségi intézményrendszer létrehozásának és működésének, az integráció fejlődésének (a jogi normák és döntések eszközként különösen fontos szerepet játszottak az integráció gazdasági dimenziójának a fejlődésében), másrészt központi eleme magának az európai kultúrának, az európai identitásnak.

Az európai identitásnak tehát több – legalábbis három – nélkülözhetetlen tartalmi eleme van és ezek együttesen jelentik azt a sokszínűséget, amely az európai civilizációs tér talán legnagyobb előnye más kultúrákkal szemben. Ennek az is része, hogy a hangsúlyt különböző történelmi és kulturális okokból, vagy éppen politikai és gazdasági érdekek befolyására nem ugyanarra az elemre, „dombra” helyezzük. Az viszont komoly gond lehet, hogy a mások által legfontosabbnak tartott értékeket nem tiszteljük, és nem látjuk be, hogy ezek nemcsak azok számára fontosak, akik ezekben hisznek, hanem az európai kultúra egészének és ezzel az európai identitásnak is megkerülhetetlen tartalmi elemei. A nagy baj abból származhat, ha éppen az európai integráció legfontosabb, esetleg éppen legválságosabb, sorsdöntő időszakában felejtkezünk el a schumani gondolatról, a „civilisation chrétienne” alapvetéséről.

Az európai identitás lényegével kapcsolatos megközelítések közötti különbségek akkor válnak az integrációval szemben komoly kihívássá, ha ezek az eltérések az integráció részesei, elsősorban a tagállamok között, nehezen feloldható ellentéteket váltanak ki, tartanak fenn és éleznek tovább. És ezzel jutottunk el az integráció harmadik nagy dilemmájához, a belső ellentétekhez és az ezekből eredő, más és más tartalmat hordozó, változó formát öltő választóvonalak mentén létrejött megosztottsághoz.

Jelenleg a legtöbb szó a „Nyugat és a Kelet” közötti megosztottságról esik, annak ellenére, hogy az elmúlt 70 évben jó néhány más választóvonal is megjelent és hasonló a helyzet jelenleg is. Nem kétséges, hogy az induláskor a legfontosabb tényező a több, egymást követő történelmi esemény és kiemelkedő államférfi által megteremtett francia-német kiengesztelődés volt, amely nélkül európai integrációról egyáltalán nem beszélhetnénk. A két meghatározó ország érdekei azonban egyes kérdésekben az integrációs folyamat egésze során ütközésbe kerülhettek egymással, emlékezzünk például a „chaise vide” hat hónapjára, a brit belépés viszontagságaira, vagy éppen az euró bevezetésével és a keleti bővítéssel kapcsolatos, idővel feloldott, majd más formában ismét felújuló nézeteltérésekre. Az sem kétséges, hogy e két ország közötti viszony, egyetértés és együttműködés vagy ezek hiánya, ma is meghatározó szerepet játszik az Európai Unió életében, az integráció folyamatának alakulásában. A történelmi visszaemlékezések igazsága azonban nem rejtheti el, hogy jelenleg a két ország együttműködésén túl, az integráció sorsát nagyon sok más, a tagállamok közötti kapcsolatok rendszerével összefüggő gazdasági és politikai tényező és érdek is befolyásolja.

Az Észak és a Dél közötti, itt nem részletezett választóvonal döntően gazdasági érdekek mentén alakult ki, és a jelenlegi vitákat is alapvetően ezek az eltérő gazdaságpolitikai

nézetekkel is összefüggő gazdasági és pénzügyi érdekek befolyásolják. Az alapvető gazdaságfilozófiai megközelítések és az ezekre épülő modellek amúgy sohasem voltak egységesek és a például az eurókötvénnyel kapcsolatos, ismét fellángoló vita nem független ezektől a történelmileg is meghatározott eltérő modellektől, nézetektől és érdekektől. Ugyanakkor e viták mikénti kimenetele ma döntően meghatározza az integráció jövőjét és ez természetesen nemcsak az euroövezetre, hanem az Európai Unió egészére vonatkozik.

A Kelet és a Nyugat közötti ellentétek más természetűek. Itt is vannak viták a gazdasági kérdésekről, konkrétan a pénzről, de az igazi vita bonyolultabb és mélyebb, sokkal inkább szól kulturális örökségről, identitásról, az ismeretek hiányáról, érzékenységről, kölcsönös bizalmatlanságról és meg nem értésről, politikai és erkölcsi felsőbbrendűségről, kisebbségi és felsőbbrendűségi komplexusokról és még sok minden másról, aminek a feldolgozása és feloldása nem lesz könnyű feladat.

Pedig 70 évvel ezelőtt, összehasonlíthatatlanul hátrányosabb helyzetben, nem indult rosszul a dolog. Térjünk vissza ismét Schuman szavaihoz, aki világosan leszögezte, hogy egy totalitárius rendszer által a szabadságuktól megfosztott közép- és kelet-európai népek csatlakozni fognak a közös Európához, amint ezt megtehetik¹⁸. És hogy a nemzetek Európájának legkiemelkedőbb történelmi személyiségét is megidézzük, De Gaulle elnök 1967 szeptemberében Krakkóban a Jagelló Egyetemen (a Sorbonne-on a marxista-leninista francia diákok nem engedték beszélni) üzent meg árnyaltan de határozottan, hogy a külföldi megszállásnak és a totalitárius rendszernek egyszer vége lesz.¹⁹

Valóban, eljött az annus mirabilis, átalakult Közép és Kelet Európa, ezzel Európa és a világ. Megtörtént a német újraegyesítés. „Bon mot”-nak tűnik, de kemény valóság, hogy a magyar közvélemény és politika egységesebben állt ki a német újraegyesítés mellett, mint a német... (Nem is beszélve természetesen Franciaországról és az Egyesült Királyságról). A magyarok és a többi közép európaiak nemcsak azt érezték, hogy Németország megosztottsága politikailag és morálisan tarthatatlan, hanem azt is pontosan tudták, hogy a német újraegyesítés nélkül nem képzelhető el Európa újraegyesítése sem.

Igy került sor a német egység megteremtésére, majd – másfél évtized elteltével – Európa egyesítésére. Hogy ez az egyesítés mennyire megy át a valóságba, hogyan hatja át annak minden gazdasági, politikai és kulturális dimenzióját, beköltözik-e a nyugat- és kelet-európai lelkekbe, az rajtunk mindannyiunkon, nyugat- és kelet-európaiakon múlik.

Innen a keleti végekről, szubjektíven és a hagyományos közép-európai érzékenységgel, úgy tűnik, hogy a másik oldalról talán kevesebb – mondjuk angolul, ez talán tapintatosabb – „virtue signaling”-ra, kevesebb „finger pointing”-ra, kevesebb „blame game”-re, és igen, kevesebb „patronizing”-ra lenne szükség. A részletek kibontása külön tanulmányt igényelne, amivel talán érdemes megvárni a jelenlegi rendkívüli helyzet és az általa kiváltott nyugtalanság elmúltát.

A három dilemma, a szuverenisták és a föderalisták közötti ellentét, az integráció gazdasági, politikai és kulturális dimenziói közötti egyensúlyhiány és a tagállamok közötti ellentétek és megosztottság – sok más kihívással együtt – nem csak az elmúlt hét évtized történetét kísérte végig, hanem minden valószínűség szerint a jövőben is velünk marad. A nagy kérdés az, hogy a jelenlegi rendkívüli helyzet, a járvány által kiváltott, lélektani, gazdasági és társadalmi sokk

---

¹⁸ „Quant aux pays d’Europe centrale et orientale aujourd’hui privés de liberté par un régime totalitaire, ils rejoindront l’Europe communautaire, n’en doutons pas” dès qu’ils le pourront”, idézi Soutou im.

¹⁹ Peyrefitte, Alain, C’était de Gaulle, Éditions Gallimard, 2002, 60-61 old.

hogyan fog hatni általában a világ változásának folyamataira, mennyiben gyorsítja vagy lassítja azokat, mennyiben változtatja meg e változások irányát. És ezen belül hogyan hat az európai integráció jelenére és jövőjére. Igazuk lesz-e a borúlátó jósoknak, akik egy sor, az integráció szempontjából kedvezőtlen fejleményre hívják fel jórészt jogosan a figyelmet, vagy ismét bebizonyosodik, hogy az európai egység megteremtése mélyebb és erősebb folyamat, amint ez a felszínen látszik és a válságok eddig sem állították meg, hanem éppen ellenkezőleg erősítették és előrelendítették a vállalkozást. A válasz pedig döntően attól függ, rátalálunk-e a lényegre, felfedezzük-e ismét a közösségi és az európai identitás legfontosabb tartalmi elemeit, belátjuk-e, hogy a civilizációs és kulturális alapok mindennél fontosabbak, mivel egyebek mellett a globális verseny legfontosabb tényezőit, a demográfiát és a technológiai fejlődést is meghatározzák. A legfontosabb kérdés pedig az, hogy nyerünk-e a válságból olyan új energiát, lendületet és elhatározást, amely alkalmas az integrációs folyamat valóságos és érdemi megújítására.

Vannak változó és vannak változatlan dolgok. Novalis nem 70, hanem 221 évvel ezelőtt írta: „szép, tündöklő idők voltak, midőn Európa egy keresztény ország volt, midőn egy kereszténység honolt eme emberi kéz formálta világrészben”²⁰.

---

²⁰ Novalis (Friedrich Leopold von Hardenberg), A kereszténység, avagy Európa, Attraktor, Máriabesnyő, 2014, 63.o.